

ՈՌԻՔԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՍԻՐԻԱ ԵՎ ԻՍՐԱՅԵԼ.

ՉՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ
ԱՊԱԳԱ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՀԱՄԱՐ (1991–2001)

2000թ. հունիսի 10–ին վախճանվեց Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադը: Ավարտվեց Սիրիայի նորագույն պատմության մի ամբողջ կարևորագույն ժամանակաշրջան: Իր կառավարման 30 տարիների ընթացքում, չնայած երկրում հաստատված մենիշխանական և խիստ կենտրոնացված համակարգին, Հ.Ասադին հաջողվեց վերացնել «քազմադեմ երկրի» ներսում գոյություն ունեցող քաղաքական և կրոնական տարաձայնություններն ու հակասությունները, ստեղծել 400 հազարանոց մարտունակ բանակ, վերահսկողություն հաստատել հարևան Լիբանանի վրա՝ տնտեսական և քաղաքական շահույթ ապահովելով իր երկրին:¹

Հ.Ասադի վարած հետևողական և հավասարակշռված արտաքին քաղաքականության շնորհիվ Սիրիան վերածվեց տարածաշրջանային կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունեցող երկրի: Եվ այսօր անհնարին է վերջնական ու շարունակական խաղաղություն հաստատել Սերժավոր Արևելքում առանց Սիրիայի և Լիբանանի: Բոլորի համար ակնհայտ է նաև այն, որ տարածաշրջանում խաղաղություն չի կարող հաստատվել այնքան ժամանակ մինչև որ Սիրիան և Իսրայելը համաձայնության չգան: Իսկ թե որքանով է այն հնարավոր և ինչ հեռանկարներ կան դրա համար, հատկապես Սիրիայում կատարված իշխանավտիությունից հետո, փորձենք ստորև հիմնավորել:

Երկար տարիներ Իսրայելին հակամարտ և հակազդող արաբական պետություններից ամենակարևորը համարվում էր Եգիպտոսը՝ իր զինված ուժերով, տարածքով, ակտիվ դեկավաբու-

յամբ և աշխարհագրական դիրքով: Սակայն 1979թ. Իսրայելի հետ Քեմպ-Դևիդի համաձայնագիրը ստորագրելով, Եզրիպտոսը կորցրեց իր այդ դերը, իսկ նրա տեղը գրավեց Իսրայելի մյուս հզոր հարևանը՝ Սիրիան: Հետևաբար կարող ենք արձանագրել, որ 1979թ. ի վեր Դամասկոսը իր հսկողության տակ առավ արաբա-իսրայելյան հակամարտության արաբական ղեկավարությունը, ստանալով պատերազմելու և խաղաղություն հաստատելու որոշման մեծաշնորհը: Ռազմական տեսանկյունից արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը վերածվեց «սիրիա-իսրայելյան հակամարտության»:² Եվ եթե Պաղեստինյան հարցը կարելի է դիտել որպես արաբա-իսրայելյան հակամարտության քաղաքական սիրտը, ապա Սիրիայի և Իսրայելի միջև հարաբերությունները կարելի է համարել հակամարտության ռազմավարական և աշխարհաքաղաքական անկյունաքարը:

Մ.Գորբաչովի «վերակառուցումը» և սոցիալիզմի համակարգի փլուզումը Արևելյան Եվրոպայում ուղղակիորեն ազդեցին Սիրիայի վրա: Կենտրոնական Եվրոպայի երկրները ոչ միայն մերժեցին շարունակել նախկին օժանդակությունը Սիրիային, այլև Իսրայելի նախկին արտաքին գործերի նախարար Մոշե Արենսի խոսքերով, «հերթ էին կանգնել» Իսրայելի հետ իրենց հարաբերությունները վերականգնելու համար: ԽՍՀՄ-ի ներսում կատարվող փոփոխություններն ու դժվարությունները չէին կարող չանհանգստացնել Դամասկոսին: Այսպես, 1989թ. ընթացքում Խորհրդային Միության կողմից Սիրիա առաքվող զենքի քանակը նվազեց 50 տոկոսով: Չնայած, որ ԽՍՀՄ-ը դեռևս շարունակում էր տնտեսական ծրագրերի իրականացումը Սիրիայում /Տարտուս քաղաքի նավահանգստի կառուցումը և այլն, ինչպես նաև մոտ 2.500 ռազմական խորհրդատուների ներկայությունը/, Ասադը, գիտակցելով իրավիճակի փոփոխման վտանգը, սկսեց վտխճիջունալից քայլեր ձեռնարկել՝ Արևմտաքի դիրքորոշումը Սիրիայի հանդեպ մեղմացնելու ուղղությամբ: Սառը պատերազմի ավարտի հետևանքով Սիրիայի արտաքին քաղաքականությունը նպատակ էր հետապնդում ոչ միայն բարելավել երկրի տարածաշրջանային դիրքերն, այլև ընդհանուր ճակատ ստեղծել Եզրիպտոսի հետ (ինչպես նաև Սաուդյան Արաբիայի և Հորդանանի) հակազդելու Իսրայելի մերժողական կեցվածքի և պաղեստինցիների ու Հորդանանի հետ առանձին գործարք կնքելու նրա ձգտման դեմ: Այդ իսկ

պատճառով Դամասկոսը շարունակաբար հայտնում էր արաբա-
խարայելյան հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհով լուծելու
իր պատրաստակամության մասին:

Գլոբալ և տուրածաշրջանային փոփոխությունները շատ ավելի
ծանր հետևանքներ ունեցան Դամասկոսի, քան Թեյ-Ալիլի
համար: Եթե Սիրիային ցուցաբերվող խորհրդային ռազմական,
քաղաքական և դիվանագիտական աջակցությունը նվազեց, ապա
Խորայելի նկատմամբ միջազգային հովանավորությունը ոչ միայն
շարունակվեց, այլև աճեց: 1990-ականների սկզբին ռազմավարա-
կան տեսակետից Խորայելի դիրքերն ավելի ամուր էին, քան Սի-
րիայինը: Պատահմամբ և անսպասելիորեն ստեղծված կացու-
թյունից դուրս գալ և «առաջխաղացում» արձանագրել սիրիա-ամե-
րիկյան հարաբերություններում Ասադին անուղղակի կերպով օգ-
նեց մի անձ, որը տարիներ շարունակ նրա հակառակորդն էր
հանդիսանում՝ Սադդամ Հուսեյնը:

1991 թ. Պարսից ծոցի ճգնաժամը չափազանց օգտակար ե-
ղավ Սիրիայի համար ոչ միայն տնտեսական, այլև միջազգային
դիրքերը բարելավելու առումով: Տնտեսական առումով միայն
նավթի գների կտրուկ աճը Դամասկոսին մոտ 200 մլն. եկամուտ
ապահովեց: Դրան զումարած տարբեր չափի ֆինանսական նե-
րարկումներ եկան Եվրոպական Միությունից՝ 200 մլն., Ճապո-
նիայից՝ 500 մլն. վարկի ձևով, Սաուդյան Արաբիայից, Քուվեյթից
և Արաբական Էմիրություններից ստացվեց մոտ 2 մլրդ. դոլար:
Ճգնաժամը բարելավեց նաև Սիրիայի միջազգային կարգավիճա-
կը: Պարսից Ծոցի ճգնաժամը հնարավորություն ընձեռեց Ասադին
նաև իրականացնելու 15 տարիների ընթացքում հետապնդած իր
նպատակը՝ կառավարել Լիբանանը: 1920թ. Լիբանանի ստեղծու-
մից ի վեր սիրիացիներից շատ քչերն էին ընդունել նրա անկախ
լինելու փաստը: Միայն 1975թ. Լիբանանում բռնկված քաղաքա-
ցիական պատերազմը հարմար առիթ դարձավ Դամասկոսի ուղ-
ղակի ներխուժման համար: Քաղաքացիական պատերազմի ա-
ռաջին իսկ օրվանից Սիրիան հետևողականորեն ձգտում էր քայլ
առ քայլ տարածել իր ազդեցությունը Լիբանանում: Արդեն իսկ
1980թ. սիրիական 40-հազարանոց բանակը հսկողության տակ էր
առել Լիբանանի տարածքի համարյա երկու երրորդը: Երբ Ծոցի
ճգնաժամը շեղեց միջազգային հանրության ուշադրությունը և
Սադամ Հուսեյնը դադարեցրեց իր օգնությունը լիբանանյան

«protege»-ին, եկավ Ասադի գործելու ժամանակը: 1990թ. հոկտեմբերի 13-ին երեք ժամվա ընթացքում Ասադն իրեն ենթարկեց ամբողջ Բեյրութը՝ և երկրի հիմնական մասը, բացառությամբ հարավում գտնվող Խսրայելի հետ սահմանամերձ «անվտանգության գոտուց»:

Եգիպտոսի և Սաուդյան Արաբիայի հետ Վաշինգտոնի կողմից ղեկավարվող հակասադրամական կռաւիցիային Սիրիայի մասնակցությունը վերջ դրեց նաև վերջինիս մեկուսացմանը արաբական աշխարհում և միջազգային ասպարեզում: Պարսից Ծոցի պատերազմը միևնույն ժամանակ հստակեցրեց Ասադի համար այն հանգամանքը, որ արաբա-խսրայելյան հակամարտությունը անհանարին է լուծել: ուժի միջոցով: Խորհրդային Միության համագործակցությունը ԱՄՆ-ի հետ ճգնաժամի օրերին, մեկ ամսամ ևս ապացուցեց, որ սառը պատերազմի խաղի կանոնները փոխվել են, արձանագրելով ԱՄՆ-ի առաջատար դիվանագիտական դերը:

ԽՍՀՄ փլուզումը և սառը պատերազմի ավարտը բացարձակապես նոր իրավիճակ և ուժերի դասավորում ստեղծեցին Մերձավոր Արևելքում, ծանր կացության մեջ դնելով որոշ արաբական երկրներին, այդ թվում նաև Սիրիային: Ստեղծված պայմաններում Ասադը քաջ գիտակցում էր, որ իր քաղաքական կենսունակությունը և երկրի անվտանգության ապահովումը մեծապես կախված կլինի ԱՄՆ-ի հետ իր հետագա հարաբերություններից:

Արևմուտքի, մասնավորապես Վաշինգտոնի հետ իր կապերը սերտացնելու նպատակով Սիրիան ընդունեց Մերձավոր Արևելյան բարձրաստիճան խաղաղության համաժողովին մասնակցելու ամերիկյան առաջարկը: Համաժողովը կայացավ 1991թ. հոկտեմբերի 30-ին Մադրիդում և խաղաղության նոր ճանապարհ հարթեց, հիմք դնելով տարածաշրջանում հետագա պատմական իրադարձությունների համար: Այն կարևոր քաղաքական նշանակություն ունեցավ, քանի որ առաջին անգամ հակամարտող կողմերը նստեցին բանակցությունների սեղանի շուրջ: Առաջին անգամ միջազգային համաժողովի մասնակցեցին նաև պաղեստինցիները և հանդես եկան իրենց սեփական անունից: Իհարկե, անսպասելի չէր այն հանգամանքը, որ որևէ լուրջ առաջընթաց չարձանագրվեց: Մակայն ամենաէականը եղավ այն, որ կողմերը համաձայնվեցին շարունակել բանակցային գործընթացը, որի արդ-

յունքում Իսրայելը խաղաղության համաձայնագրեր ստորագրեց Պաղեստինցիների (1993թ. սեպտեմբերին) և Հորդանանի (1994թ. հոկտեմբերին) հետ՝ առաջին անգամ խաղաղություն հաստատելով իր սահմանների մեծ մասում, բացառությամբ Սիրիայի և Լիբանանի:

ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական գերատեսչությունը իր հերթին փորձեց ամեն կերպ արագացնել մաս սիրիա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը մինչև 1996թ. ընտրությունները Իսրայելում և ԱՄՆ-ում: Սակայն սիրիա-իսրայելյան բանակցությունները շարունակվեցին ընդհուպ մինչև 1996 թ. հունիս ամիսը, չտալով որևէ գործնական արդյունք: Այդ տարիների բանակցային գործընթացը, աստիճանաբար հարթելով երկու երկրների միջև եղած հիմնական տարաձայնությունները, միայն մոտեցրեց Իսրայելը և Սիրիան՝ համաձայնագրի ստորագրմանը: Եվ պետք է ընդգծել, որ երկու կողմերը երբեք այդքան մոտ չէին եղել խաղաղության հաստատմանը: Սակայն դժբախտաբար այն չիրականացավ և անգամ բանակցությունների ընթացքում ձեռքբերված բոլոր համաձայնությունները ի չիք դարձան Իսրայելում Բենյամին Նեթանյահուի վարչապետ ընտրվելուց հետո, որը մերժելով հակամարտության կարգավորման մախկին «հող՝ խաղաղության դիմաց» սկզբունքը, առաջ քաշեց նոր «անվտանգ խաղաղության» սկզբունքը, բացարձակապես անհնարին համարելով Գոլանների վերադարձը Սիրիայի: Դեռ ավելին, Վաշինգտոն կատարած իր առաջին այցելության ընթացքում Նեթանյահուն փորձեց համոզել Քլինտոնին՝ խաղաղության գործընթացից ընդհանրապես մեկուսացնել Սիրիային: Եթե Ռաբինը վտրձում էր ամենաբարձր փոխհատուցումը ստանալ Վաշինգտոնից Սիրիայի հետ խաղաղություն հաստատելու դիմաց, ապա Նեթանյահուն մերժեց մաս այդ հնարավորությունը:³ Նեթանյահուի համար «մախկինում՝ Ռաբինի և Պերեսի օրոք բանակցությունների ընթացքում սիրիացիների հետ ձեռք բերված բանավոր պայմանավորվածությունները չեն հանդիսանում որպես պաշտոնական պարտավորություն»:

Եհուդ Բարաքի Իսրայելի վարչապետի պաշտոնում ընտրությունը նոր հույսեր ներշնչեց, որ վերջապես հնարավոր կլինի խաղաղության համաձայնագիր ստորագրել Իսրայելի և Սիրիայի միջև: Հատկապես երբ 1999թ. հունիսի 6-ին Զենսեքում երդման արարողության ժամանակ Ե. Բարաքն իր ելույթում նշեց, որ

ձգտում է արաբական բոլոր երկրների, մասնավորապես Սիրիայի, Լիբանանի հետ իրական հաշտություն հասնել և իրագործել պաղեստինցիների հետ ձեռք բերված բոլոր համաձայնությունները:

1999թ. դեկտեմբերի 14-15-ին ԱՄՆ-ի միջնորդական բուռն ջանքերի շնորհիվ, ի վերջո, Սիրիան և Իսրայելը 1996 թվականից ընդհատված խաղաղության բանակցությունները վերսկսեցին Վաշինգտոնում, «հող՝ խաղաղության դիմաց» սկզբունքի հիման վրա: Եռակողմ այս հանդիպման արդյունքում պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց 2000թ. հունվարին նույն կազմով ԱՄՆ-ում բանակացությունների առաջին փուլի անցկացման վերաբերյալ: 2001թ. հունվարի 3-ին Վիրջինիա նահանգի Շեփսբորն բնակավայրում սկսվեցին բանակացությունները Սիրիայի ԱԳ նախարար Ֆարուկ Շառաայի և Իսրայելի վարչապետ Եհուդ Բարաքի միջև: Սակայն սկսվելուց անմիջապես հետո օրակարգի վերաբերյալ տարաձայնությունների պատճառով բանակցությունները ընդհատման սպառնալիքի տակ հայտնվեցին և միայն ԱՄՆ-ի նախագահի և պետքարտուղարի գործադրած ջանքերի շնորհիվ հաջողվեց կասեցնել տապալումը: Հուշագրավ է այն հանգամանքը, որ ԱՄՆ-ի նախագահ Բ.Բլինթոնը 7 օրվա ընթացքում 5 անգամ այցելեց Շեփսբորն և առանձին-առանձին բանակցություններ վարեց Շաբաայի և Բարաքի հետ: Առանց որևէ լուրջ արդյունքի ավարտված այդ բանակցություններից հետո ամերիկյան միջնորդները կողմերին ներկայացրեցին համաձայնագրի նախագիծ, որը կոչվում էր «Իսրայելի և Սիրիայի միջև խաղաղության շրջանակներ»: Համաձայնագրի մասին տեղեկատվության արտահոսքը և անգամ նրա ամբողջական տեքստի հրապարակումը իսրայելյան «Հաարեց» օրաթերթում,⁴ փաստորեն խափանեցին փաստաթղթի ստորագրումը և «անհնար դարձրեցին Սիրիայի վերադարձը բանակցային սեղանին»:⁵

Այսպիսով չնայած ամերիկյան միջնորդների գործադրած բոլոր ջանքերին Սիրիայի և Իսրայելի միջև բանակցությունները արդեն երկրորդ անգամ չափազանց մոտ լինելով հաջող ավարտին, սառեցվեցին, իսկ համաձայնագրի ստորագրման հնարավորությունը մոտ ապագայում շարունակեց մնալ չնչին և անհավանական, հատկապես Հաֆեզ Ասադի մահվանից և Իսրայելում ծայրահեղական Արիել Շարոնի իշխանության գալուց հետո:

ՀԱՍԱՊԻՆ փոխարինեց նրա որդին՝ Բաշար Ասադը: Ներքին քաղաքական և տնտեսական բնագավառում նրա առջև ծառացած առաջնային բարդ խնդիրներից է՝ ազգային տնտեսության ազատականացման ու ամրապնդմանն ուղղված քաղաքականությունը և պետության կողմից տնտեսության խիստ վերահսկողության համատեղման հարցը: Որոշ սիրիագետներ անգամ սկսեցին խոսել «չինական մոդելի» սիրիական տարբերակի մասին:⁶ Դեռևս 2000թ. հունիսին Բաշար Ասադը հայտարարեց, որ թույլատրելու է երկրում օտար բանկերի գործունեությունը ազատ առևտրական գոտիներում: Առաջինն այդ իրավունքը ստացան լիբանանյան 4 բանկեր: 2000թ. դեկտեմբերին Բաաս կուսակցության որոշմամբ թույլ տրվեց նաև մասնավոր բանկերի գործունեությունը, առաջարկվեց ստեղծել բաժնետոմսերի շուկա, քննարկել բանկային գաղտնիքի մասին օրենքը, ինչպես նաև հեշտացնել տարադրամի արտաքին գործարքների և փախանցումների հետ կապված ընթացակարգը: 2001թ. համար պետական բյուջեի ժամանակին ներկայացումը հույս է ներշնչում, որ Սիրիայի կառավարությունը վճռական է տրամադրված տնտեսական բարեփոխումների շարունակման գործում:

Բ.Ասադը որոշակի քայլերի դիմեց նաև քաղաքական ազատությունները երկրի ներսում ընդլայնելու ուղղությամբ: 2000թ. նոյեմբերին շուրջ 600 քաղցանտարկյալներ ազատ արձակվեցին սիրիական բանտերից: Բ.Ասադը մատնանշեց որ ինքը կոմնակից է բազմաթեկնածուական ընտրությունների անցկացմանը իր ժամկետի ավարտից հետո՝ 2007թվականին: Իշխանությունները ավելի հանդուրժողական կեցվածք են որդեգրել մարդու իրավունքների և ազատությունների ընդլայնման օգտին հանդես եկող նորաստեղծ Սիրիայում Մարդու իրավունքների համար կոմիտեի գործունեության նկատմամբ: Բ.Ասադը առաջին անգամ վերջին 50 տարվա ընթացքում արտոնեց նաև ոչ պետական թերթի հրատարակումը: Վարչակազմի և ժողովրդի միջև գոյություն ունեցող անջրպետը հաղթահարելու և անձի պաշտամունքի հիմքի վրա դեկավարման արատավոր պրակտիկային վերջ դնելու նպատակով, իշխանության առաջին իսկ օրերին Բաշարը հրամայեց փողոցներից և հրապարակային վայրերից հեռացնել իր նկարներն ու պաստառները: Նրա կարևոր նորամուծություններից էին նաև երկրում ինտերնետային կապի և շարժական հեռախոսների

զանգվածային օգտագործման արտոնությունը: Մի խոսքով Բ.Ա. սաղը երկրի ներսում ձեռնարկել է իրական «պերեստրոյկա»: Եվ եթե սիրիացիների մոտ վերջապես հույս արթնացավ, որ բարեփոխումները գնալով էլ ավելի կխորանան ու կզարգանան, ժողովրդավարության սերմեր գցելով հասարակության մեջ, ապա մույնը չի կաբելի ասել Սիրիայի արտաքին քաղաքականության և հատկապես Իսրայելի հետ նրա հարաբերությունների մասին:

Եթե Բ.Ասադին երկրի ներքին քաղաքական կյանքում որոշակիորեն հաջողվել է ղեկավարման լծակները կենտրոնացնել սեփական ձեռքերում, ապա հին վերնախավի ներկայացուցիչներ փոխնախագահ Աբդուլ Հալիմ Խադդամն ու պաշտպանության նախարար Մուսթաֆա Տլասը շարունակում են պահպանել իրենց ազդեցությունը, հատկապես արտաքին քաղաքականության մեջ:

Այստեղ պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ երեք տասնամյակ ի վեր Սիրիայի ալավիական ղեկավարությունը ստիպված է եղել վարել այնպիսի արտաքին քաղաքականություն, հատկապես արաբա-իսրայելյան հակամարտությանը վերաբերող հարցերում, որն առավել համապատասխանել է բնակչության տրամադրություններին: Եվ եթե երկրի ներսում հաստատելով ավտորիտար իշխանություն, վարչակազմը կասեցրել է այլախոհության և այլակարծության որևէ դրսևորում, ապա արտաքին քաղաքական հարցերում նա միշտ պահպանել է «ժողովրդավարական» մոտեցում: Այս իմաստով, Սիրիան ներքին և արտաքին «քաղաքականության փոխկապակցվածության» (linkage politics) ուսումնասիրման համար մեծ հետաքրքրություն կարող է ներկայացնել:

Սիանգամայն տրամաբանական է, որ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատման և Պաղեստինի հիմնախնդրի կարգավորման հարցերում, Բաշարը շարունակում է իր հոր նախկին քաղաքականությունը: Սակայն եթե Հ.Ասադը 1996թ. և 2000թ. չափազանց մոտ էր կանգնած այդ խնդիրների լուծմանը, ապա ներկայումս Սիրիայի արտաքին քաղաքականության համար հիմնական երկու խնդիրները՝ խաղաղության հաստատումը Իսրայելի հետ և Լիբանանից սիրիական զորքերի դուրս բերումը, չի կարող իրականանալ այնքան ժամանակ, մինչև Բաշարը ամբողջովին չվերահսկի երկրում ամենագործող անվտանգության ապարատը, չամրապնդի և չկայունացնի իր սեփական իշխանությունը: Բ.Ա. սաղի կողմից իրականացվող բարեփոխումների հաջողությունից,

նրա կողմից ցուցաբերած քաղաքական կամքից ու վճռականությամբ մեծապես կախված է լինելու ոչ միայն Դամասկոսի արտաքին քաղաքական հետագա ընթացքը, այլև երկրի ապագան:

Վերոհիշյալ արտաքին քաղաքական կարևորագույն խնդիրների վրա Դամասկոսի ուշադրությունը կենտրոնացնելու նպատակով, Բ.Ասադը արդեն իսկ ձեռնամուխ եղավ հարևանների հետ հարաբերությունների բարելավմանը: Առաջին քայլը նա կատարեց Իրաքի ուղղությամբ: Բաասական իր երկարամյա մրցակցի հետ, Դամասկոսն ավելացրեց ուղղակի առևտրի ծավալները, փախսանակեց բազմաթիվ բարձրաստիճան պատվիրակություններ, անգամ վերացրեց երկու երկրների քաղաքացիների համար մուտքի արտոնագրերի պահանջը: Անցյալ տարի վերագործարկվեց երկար ժամանակ փակ մնացած Իրաք-Սիրիա նավթամուղը: Չնայած որ, ի հակակշիռ թուրք-խորայեղյան հաստատված սերտ համագործակցությանը, սիրիա-իրաքյան հարաբերությունները սկսեցին բարելավման միտումներ ցուցաբերել դեռևս 1990-ականների կեսերից, սակայն միայն Բաշար Ասադի օրոք այդ հարաբերություններում շոշոփելի առարջնաբաց արձանագրվեց: Ջերմացման նախանշաններ առկա են նաև Սիրիայի հարաբերություններում Հորդանանի և ՊԱԿ-ի հետ:

Իսկ Իսրայելի նկատմամբ իր քաղաքականությունը Բ.Ասադը կառուցել է հետևյալ հիմնական երեք բաղադրիչներից՝

1. Ոչ մի նահանջ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատման հիմնական նախապայմանից՝ իսրայելյան գորքերի դուրս բերում մինչև 1967թ. հունիսի 4-ի սահմանները: «Գոլանների վերադարձի հարցը գլխավորում է մեր ազգային առաջնությունները».— հայտարարեց Բ.Ասադը:⁷ Որպես սկսնակ նախագահ, որը փորձում է տպավորություն թողնել բաասական հին վերնախավի անդամների վրա, այս հարցը թերևս ամենավերջինն է, ուր Բ.Ասադը կարող է նահանջել: Ավելի շատ, քան իր հայրը վերջին տարիներին, նա չափազանց հաճախ է անդրադառնում նաև պաղեստինցիների իրավունքների ապահովման անհրաժեշտությանը, հատկապես Պաղեստինի պետության ստեղծման, վերջինիս մայրաքաղաքը Երուսաղեմում հաստատման և պաղեստինցի փախստականների վերադարձի ապահովման հարցերին: Իրաքի նկատմամբ Բաշարի ավելի մեղմ դիրքորոշման հետ հանդերձ մնան կեցվածքը թերևս ուղղված է երկրի բնակչության լայն

զանգվածների համակրանքը շահելուն, հատկապես Պաղեստինում ծավալված «ինքիֆադայի» պայմաններում: Միաժամանակ դեռևս որևէ փոփոխություն չի արձանագրվել Դամասկոսում տեղակայված ծայրահեղական պաղեստինյան խմբավորումների կարգավիճակի հարցում:

2. *Աջակցություն «Հիզբալլահ»-ին և Լիբանանի հարավում գտնվող Շեբաա ագարակների (Shebaa Farms) վրա գերիշխանության հաստատման Բեյրութի կոչերին:* Միրիան ոչ միայն նախաձեռնեց Արաբական Լիգայի կողմից Լիբանանի պահանջը պաշտպանող բանաձևի ընդունումը, այլև ՄԱԿ-ում Միրիայի դեսպան Վահիբին իր նամակում գրեց, որ «Խսրայելը չի ավարտել իր զորքերի դուրս բերումը հարավային Լիբանանից մինչև միջագայնորեն ճանաչված սահմաններ, նեռարյալ Շեբաայի ագարակները»:⁸ Նման դիրքորոշումը, իհարկե, կարող է արդարացնել «Հիզբալլահ»ի կողմից շարունակվող հարձակումները Խսրայելի վրա, ինչպես նաև վերջինիս վրա ճնշում գործադրելու հարմար միջոց հանդիսանալով Դամասկոսի համար, հատկապես հարավային Լիբանանի «կորուստի» պայմաններում:

3. *Հռետորական ակտիվություն, ներառյալ աջակցություն «ինքիֆադա»-ին, Խսրայելի նկատմամբ համաարաբական բոյկոտի հայտարարում և Խսրայելի հետ կապերի խզում բոլոր արաբական երկրների կողմից:* Իր ելույթներից մեկում Բ.Ասադը կոչ անելով արաբական երկրներին հզորացնել իրենց ռազմական կարողությունները, հայտարարեց, որ նրանք պետք է ձգտեն ոչ թե թուլի, այլ «ուժեղի խաղաղության»:⁹

Լիբանանը թերևս Բաշարի ամենացավոտ խնդիրն է: Հաֆեզ Ասադի մահը և հարավային Լիբանանից խսրայելյան զորքերի դուրս բերումը առաջին հերթին քաղաքական օրակարգի վրա դրեցին Լիբանանում սիրիական ներկայության շարունակման նպատակահարմարության հարցը, որը նախաձեռնվեց և ղեկավարվեց Լիբանանի մարտնի համայնքի կողմից: Չնայած Միրիան հրապարակայնորեն միայն հերքեց լիբանանցիների կողմից նման դիրքորոշման առկայությունը, այնուամենայնիվ, որոշ աղբյուրների համաձայն, Դամասկոսը նվազեցրեց իր զորքերի քանակը Բեյրութում և ամենուրեք Բեկաայի հարթավայրից դուրս: Լիբանանցիներին սիրաշահելու նպատակով Դամասկոսը ազատ արձակեց նաև 59 լիբանանյան քաղբանտարկյալներին:

Այսուհանդերձ, Սիրիան շարունակում է ամուր ձեռքով վերահսկել Լիբանանը և աջակցել «Հիզբալլահ»-ի գործունեությանը այնտեղ Իրանի դրդմամբ: Իրանը շարունակում է մնալ Դամասկոսի կաթևոր գործընկերներից մեկը տարածաշրջանում:

Իհարկե, վերոհիշյալ առանցքը, ինչպես նաև Բ.Ասադի ձգտումը բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատել Իրաքի և իր բոլոր հարևանների հետ, կարող է հավելյալ դժվարություններ առաջացնել տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի քաղաքականության իրականացման համար: Սակայն ընդհանուր առմամբ Իսրայելի և Սիրիայի միջև խաղաղության հաստատումը բխում է «մերձավորարևելյան խաղում» ընդգրկված բոլոր կողմերի շահերից: Վաշինգտոնի համար այն կկայունացնի իրավիճակը տարածաշրջանում, կապահովի մերձավորարևելյան մավթի անխտիան արտահանումն ու կայուն գները, ինչպես նաև էլ ավելի կմեկուսացնի Իրաքը և Իրանը: Սիրիայի համար այն հնարավորություն կընձեռի կենտրոնացնալ լայնածավալ տնտեսական բարեվուխումների և սոցիալական հրատապ մի շարք խնդրների լուծման վրա: Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը լուրջ բարդություններ կարող է առաջացնել Բ.Ասադի իշխանության համար: Առաջին հերթին, այն կարող է օտարել Բաաս կուսակցության մեծ թվով անդամներին և կառավարական ծառայողներին, որոնց հիմնական մասը, սիրոնիզմի վտանգի պատճառաբանումով, ներգրավված է հսկա ռազմական և ներքին անվտանգության համակարգերում: Երկրորդ՝ սիրիացի գործարարներն ու լիբերալները Իսրայելի հետ խաղաղության համաձայնագրի ստորագրումը դիտում են որպես սկիզբ Արևմուտքի հանդեպ երկիրը բացելու համար: Բ. Ասադը հավանաբար չի կարող մտահոգված չլինել այն հանգամանքից, որ «պերեստրոյկան» կարող է փլուզել իր կառավարությունը, ինչպես դա կատարվեց Արևելյան Եվրոպայի երկրներում: Խաղաղության մեջ շահագրգռված է նաև Իսրայելը: Հատկապես այսօր՝ պաղեստինյան «ինթիֆադայի» ծավալման պայմաններում, չի բացառվում անգամ Իսրայելի կողմից Սիրիայի հետ բանակցային գործընթացը վերսկսելու որոշակի հետաքրքրություն: Ինչը սակայն Սիրիայում ընթացող ներքին քաղաքական զարգացումները հաշվի առնելով, կարծում ենք անընդունելի կլինի Դամասկոսի համար: Իհարկե, Սիրիայի հետ խաղաղության հաստատումը

աննախադեպ անվտանգության մթնոլորտ կստեղծի Իսրայելի համար և հնարավորություն կտա վերջինիս տարածաշրջանում ծավալել «հարձակողական» տնտեսական քաղաքականություն, երկարատև հեռանկարում հաստատելով ոչ միայն ռազմական, այլև տնտեսական գերիշխանություն Մերձավոր Արևելքում: Սակայն պետք է համաձայնվել, որ ներկայումս Իսրայելում Ա.Շարոնի ծայրահեղական վարչակազմի կառավարման, Սիրիայում իրականացվող բարեփոխումների ճակատագրի անորոշության, ինչպես նաև Պաղեստինում իրավիճակի սրման պայմաններում, խոսել Սիրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատման լուրջ հնարավորության մասին դեռ վաղաժամկետ է: Դրա փոխարեն միջազգային հանրությունը պետք է իր բոլոր ջանքերը գործադրի Պաղեստինում խաղաղություն հաստատելու, ինչպես նաև Սիրիայում Բ.Ասադի կողմից իրականացվող տնտեսական բարեփոխումները քաջալերելու և գործունե աջակցություն ցուցաբերելու ուղղությամբ: Միայն Պաղեստինի հիմնախնդիրը կարգավորելու և Սիրիայում Բ.Ասադի համապատասխան քաղաքական հենարանն ու դիրքերն ամրապնդելու դեպքում, հնարավոր կլինի մտածել Սիրիայի և Իսրայելի միջև իրական խաղաղության հաստատման մասին: Իսկ քանի դեռ դա չի իրականացել, աշխարհը կշարունակի ապրել Իսրայելի և արաբների միջև ավելի քան 50 տարի ընթացող դաժան ու կործանարար պատերազմի պայմաններում:

ROUBEN KARAPETYAN

SYRIA AND ISRAEL: THE PAST POSSIBILITIES AND FUTURE PROSPECTS FOR PEACE (1991–2001)

For decades Egypt due to its strategic and geographic centrality and resources has played a central role in the Arab–Israeli conflict. But, in 1979 after signing the Camp–David accord with Israel, that role has ended and Israel's other influential neighbour Syria took control over the Arab dimension of that conflict. Since that time the Arab–Israeli conflict became in many respects Syrian–Israeli conflict.

This article analyzes the Syria's role in the Arab–Israeli conflict as well as the regional and global background to the Syrian–Israeli dialogue since the 1991 Madrid Conference. It describes the long way that Syria and Israel had already gone towards a peace agreement. The death of Hafiz al–Assad has brought a number of serious questions. What does the future hold in store for Syria? Can Bashar consolidate power? How will be the future of peace with Israel?

The general conclusion is that with A.Sharon, an "old hawk" in power in Israel, with "Intifada" raging in the palestinian territories and with vital problem for Bashar al-Assad to stabilize his rule in Syria, the prospects for Syrian-Israeli peace agreement are bleaker than ever.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Լիբանանի վերահսկումը թույլ տվեց Սիրիային առաջին հերթին Իսրայելի դեմ նոր ռազմական ճակատ բացելու, ինչը չափազանց կարևոր խաղաքարտ է տարածաշրջանում իրավիճակը դեկավարելու արդյունավետ միջոց դարձավ նրա համար:
2. Ռ.Կարապետյան. *Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1996)*, Երևան, 2000, էջ. 6:
3. Գլխավորելով վերադարձնելու դեպքում Իսրայելի անվտանգությունը ապահովելու նպատակով, Ռարինը 25 մլրդ. ամ. դոլարի փոխհատուցում պահանջեց ԱՄՆ-ից, ներկայացնելով հետախուզական օդանավերի, հաղորդակցման կայանների, արբանյակներից տեղեկատվություն ստացող կայանների և այլ անհրաժեշտ սարքավորումների մանրամասն ցուցակ:
4. «Ալ-Հայաթ», 09.01.2000թ., «Հաարեց», 13. 01. 2000թ.:
5. «Ալ-Սաուրա», 19. 01, 2000թ.:
6. Alan Makovsky, *Syria under Bashar Al-Asad: The Domestic Scene and the "Chinese Model" of Reform*. "Policy Watch", N. 512., 17 January, 2001, The Washington Institute for Near East Policy.
7. Alan Makovsky, *Syria's Foreign Policy Challenges US Interests*, "Policy Watch", N. 513., 19 January, 2001, The Washington Institute for Near East Policy, p. 3.
8. Alan Makovsky, *Syria's Foreign Policy Challenges US Interests*, "Policy Watch" No513., 19 January, 2001, The Washington Institute for Near East Policy, p. 4.
9. Նույն տեղում, էջ. 3: